

Hikmet Kıvılcımlı ve Marksizmin Türkiye’de Kuruluşu¹

Doğan Göçmen

Marksizmin Türkiye’de Kurucu İsmi Olarak Hikmet Kıvılcımlı

Hikmet Kıvılcımlı, Türkiye toplumunun yirminci yüzyılda yetiştirdiği nadir evrensel entelektüel kişiliklerden birisidir. Hem doğa bilimlerinin ve toplum bilimlerinin tarihini ve çağdaş sorularını araştıran, hem de bilimlerde ve felsefede cereyan eden akımları yakından takip eden bir filozof ve bilimcidir. Siyasetin anlamını, tarihini ve kuramını tarihsel-toplumsal sorunlar bağlamında irdeleyen bir siyaset bilimcisi ve kuramcısıdır. Nihayetinde ezilenlerin meselesini kendi meselesi bildiği için, insanlığın kurtuluş davasını kendi davası yaptığı için dünyayı değiştirme diye bir “derdi” vardır. Bu nedenle Kıvılcımlı, bir devrimcidir aynı zamanda. Bu çok yönlü eserin sahibi olan Hikmet Kıvılcımlı, bugüne kadar derinliği anlaşılmamış bir insanlık davası militanıdır. Günlük siyasi kavgalara kurban gittiği için kıymeti pek bilinmemiş her bakımdan zengin entelektüel bir kişiliktir tarihimizde.

Her toplumda her yeni tarihsel dönemin gerektirdiği bilimlerin ve felsefenin kurucu isimleri vardır. Örneğin modern bilim ve felsefesinin kurucu ismi René Descartes ve Francis Bacon olduğu gibi. Kıvılcımlı Türkiye’de Marksizm’in öncelikli kurucu ismidir kanımca. Plehanov ve Lenin Sovyet Marksizmi için, Antonio Gramsci İtalyan Marksizmi için ne ise, Hikmet Kıvılcımlı da Türkiye Marksizmi için odur denebilir.

Hikmet Kıvılcımlı Neden Marksisttir?

Kıvılcımlı’nın neden Marksist olduğu sorusuna doyurucu bir yanıt verebilmek için Marksizmin nasıl bir kuram olduğu sorusuna beraber yanıt aramak gerekmektedir. Marksizm kendisini, insanlığın her türlü (kültürel, entelektüel, sanatsal, bilimsel vs.) mirasını sahiplenen modern işçi sınıfının hareketi olarak kavrar. Marksizm, bu büyük mirası temel alarak kuramlaştırdığı komünizmi, aynı zamanda gerçekleştirmek istediği pratik bir hareket olarak kavrar. Marksizm, komünizmin gerçekleşmesini, insanlığın tarih öncesi döneminden çıkıp, bilinçli ve özbilinçli, doğal ve toplumsal koşullarına hâkim, yani özgür olduğu tarihsel evreye geçiş olarak kavrar. Kapitalizm insanlığın kurtuluşu yolunda aşılması gereken son sınıflı toplumdur.

¹ Okuduğunuz kısa yazı, günlük ‘Sol’ gazetesinin 22 Haziran 2013 tarihli ‘Sol Bakış’ ekinde yayınlanmıştır. İnternet ortamında yayınlamak için yazı üzerinde bazı daha çok biçimi ilgilendiren küçük düzeltmeler yapılmıştır. Burada Hikmet Kıvılcımlı’nın eserlerinin ve yazılarının, Köxüz Dijital Yayınları tarafından hazırlanan yayımları kullanılmıştır. Kıvılcımlı’nın külliyatının dijital versiyonuna ulaşmama yardımcı olduğun için Kemal Baş’a teşekkür ederim.

Kıvılcımlı'nın eserlerinde sürekli olarak işlenen bir konu vardır. İnsanlık, tarihini hangi koşullarda bilinçli, egemen ve özgürce yazmaya ve yapmaya başlayabilir? Örneğin *Bilimsel Sosyalizm'in Doğuşu* gibi temel kuramsal yapıtlarının başlıca konusu budur. Kabaca belirtecek olursak, Kıvılcımlı, insanlık tarihini üç aşamaya ayırıyor: medeniyet ya da uygarlık öncesi çağ, sınıflı toplumların oluşmasıyla başlayan uygarlık çağı ve modern sosyalizm çağı. Uygarlık öncesi çağda sosyalizm vardı, fakat bilim yoktu. "Bilim, yazılı biçimde biriktirilmiş *bilgi hazinesi* idi. *Yazı*, ancak varlıkların birikimi hazineleştiğinde, onları kayıt etmek zoru ile icat edildi (5)." Böylelikle bilim ancak uygarlığın bir eseri olabilirdi. Aklın bir yeti olarak oluşması, mitosçu düşüncenin bir yadsıması olarak ortaya çıkan bilimler sayesinde olmuştur. Fakat buna karşın uygarlık, sosyalizmin yok olması, yani ilkel komünal hayatın son bulması ve sınıflı toplumların başlaması anlamına gelmektedir. Kıvılcımlı'ya göre 'Bilimsel Sosyalizm' kaybolan sosyalizm ile kurulan bilimin ve aklın sosyalist toplum çerçevesinde bir sentezidir. O halde sosyalizm, bütün insanlık tarihini insanlığın kurtuluşunu hedefleyen özgürlükçü ve dayanışmacı açıdan sentezleyecek yepyeni bir çağdır.

Bu çağ, insanlık tarihinde tarihini bilinçli ve özgürce yazdığı yepyeni bir evre olacaktır. Kıvılcımlı bu bağlamda 'tarihcil devrimler' ile 'sosyal devrimler' arasında ayırım yaparlar. İlk devrim türlerine kapitalizm öncesi çağlarda rastlanmaktadır. Bu devrimlerin olduğu yerlerde sınıflar değil uygarlıklar bir bütün olarak kaybolmaktadır. Modern devrimler, kapitalist toplumun ortaya çıkmasıyla görülmeye başlar ve uygarlıkların değil ama sınıfların yok olmasını beraberlerinde getirir. Tarihcil devrimler çağında "uygarlığın ne doğuşu, ne ölüşü hiç bir *insan* (kişi veya sınıf) düşüncesi, dileğiyle olmuyordu. İnsanlar, zaman geliyor dünyayı titreten Cihangir, Herkül'lerden daha kahraman, kimi yarım, kimi tüm Allah kesiliyorlardı. Ama içinde yaşadıkları toplumun gidişini diledikleri yöne çeviremiyorlardı (6)." Kısacası bu çağda tabiri caizse bir "kör döğüşü" hâkimdir. Modern devrimler çağı ile birlikte bir sınıfın toplumu kendi çıkar ve istekleri doğrultusunda değiştirebildiği görülmüştür. Bu, tektanrıci dinlerin ortaya çıkmasıyla onların yadsıması sonucu oluşmaya başlayan akla dayalı bilimlerle birlikte insanın giderek kadercilikten kurtulmaya başlamasına işaret etmektedir. Böylelikle insan kendi kaderini kendisinin yazabileceğini bizzat kendi pratiğiyle öğrenmeye başlar. Fakat burjuvazi iktidara gelince kendi geleceğinin korkusuna düştüğü için hem bilimlerin hem de aklın kuruluşuna yapmış olduğu tarihsel katkıyı, yani bizzat kendisinin yaratmış olduğu özgürlükçü ve eşitlikçi mirası yine bizzat kendisi yıkmaya başlar. Bu, burjuvazinin insanlığı kendi hâkimiyeti altına yeniden kaderciliğe mahkûm etme çabasıyla eş anlama gelir.

Kıvılcımlı için Marksizmi çekici kılan, onun insanlığa tarihini bilinçli yapabilmesi için gerekli kuramsal aracı ve pratik perspektifi sunmuş olmasıdır. Marksizm bunu bir taraftan felsefi düzeyde madde ve düşünce ilişkisini, düşünceyi maddeden türeterek doğru kurmayı, altyapı ve üstyapı modeliyle toplumu bütünlüklü olarak bir kuram çerçevesinde ortaya koymayı başarmış olmasıyla ve diğer taraftan bu bütünlüklü bilimsel dünya görüşünün toplumsal taşıyıcısının ancak işçi sınıfı olduğunu kanıtlamakla insanlığa tarihini bilinçli bir şekilde insanca nasıl yapabileceğini göstermekle yapmıştır. Kıvılcımlı'nın yukarıda andığım eserinin yanında örneğin *Diyalektik Materyalizm Nedir, Ne Değildir?* adlı eseri bu düşünce ve kanaatin temellendirilmesine adanmıştır. Bu nedenle kapitalist çağın eleştirel bir ürünü olarak ortaya çıkmış olan Marksizm, çağımızın eleştirel duruşu ve geleceğin felsefesi, bilimi ve toplum kuramıdır. Kıvılcımlı'yı Marksist olmaya iten bu kanaatidir.

Hikmet Kıvılcımlı Nasıl Bir Marksisttir?

Hikmet Kıvılcımlı Marksizmi canlı bir tarihsel toplumsal değişim hareketinin öğretisi olarak kavrar. Bu nedenle Marksizm onun için kurucu aşamasından ibaret bir öğreti olamaz. Tam tersine

Marksizm sürekli gelişen, duruma ve koşullara göre de değişen, her topluma uyarlanışında da somutlaşan bir kuramdır. Bu nedenle kıvılcımlı açısından “Batı Marksizmi” ve “Doğu Marksizmi” türünden bir ayrım saçmadır. Marksizm, Marx ve Engels tarafından kurulmuştur ve uyarlandığı her toplumda yeni bir biçim alarak gelişmiştir. Örneğin Lenin, Stalin ve Mao bu gelişmeye katkıda bulunmuş önder kişiliklerdir. Marksist bir kuramcı olarak Kıvılcımlı, öncelikli görevini bu uluslararası deneyimlerden de yararlanarak Marksist kuramı Türkiye toplumuna ve tarihine uyarlamakta görmektedir. Bu bakımdan Kıvılcımlı’yı kelimenin olumlu anlamında ‘klasik’ ya da ‘ortodoks’ Marksist olarak tanımlamak mümkündür- ki Marksizm içi yarılmada Lenin ve Luxemburg gibi ‘ortodokslar’, Marksizmi, iç bütünlüğü olan, gelişiminin ve değişiminin ancak bu iç bütünlüğü koruduğu oranda mümkün olabileceğinden hareket ederler.

Hikmet Kıvılcımlı Marksizmi Türkiye’ye Nasıl Uyarlıyor?

Kıvılcımlı Marksizm’i Türkiye’ye uyarlarken birkaç şeyi birden yapmaya yöneldiğini görüyoruz. Diğer büyük kuruluş girişimlerinde de olduğu gibi Kıvılcımlı, Marksizmi kaynaklarıyla kavramaya ve ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu bağlamda özellikle Hegelci felsefeyle hesaplaşmaktadır. Yazmayı vaat ettiği Hegel kitabı muhtemelen kaleme bile alınamamıştır. Fakat Kıvılcımlı’nın Türkiye’de Marksist felsefeyi kurmaya çalışırken öncelikle Hegelci felsefenin eleştirisine yönelmesi son derece anlamlıdır. Plehanov, Lenin, Rosa Luxemburg ve Gramsci gibi büyük kuramcıların hepsi işe hep bu şekilde başlamıştır ve bu kesinlikle bir rastlantı değildir. Eğer felsefe, Lenin’in deyimiyle Marksizmin ruhu ise işe elbette büyük felsefi sorunların çözümünüyle başlamak gerekir. Burada çıkış noktası elbette ne yazık ki Marksist hareket içinde de ihmal edilen Hegelci felsefedir. Bu bakımdan Kıvılcımlı’nın örneğin Lenin’in ya da Gramsci’nin yaptığı gibi Marksizmi Hegel-Marx çizgisinde geliştirmeye çalıştığını ileri sürmek pekâlâ mümkündür. Kısacası Kıvılcımlı Marksizmi kaynaklarıyla ve gelişimi içinde kavramaya ve bunu kuramsal olarak hazmetmeye çalışmaktadır. Onun açıkça belirttiği gibi Lenin’den öğrendiği şeylerden birisi budur.

İkinci olarak Kıvılcımlı çağının felsefi kuramlarını ve bilimsel gelişmelerini derinlemesine çözümlenektir. Zira Marksizmi kendi çağında yeniden kurmanın önkoşulu budur. Bu bağlamda örneğin *Bergsonizm* adlı çalışmasında 20. yüzyıla damgasını vurmuş felsefi kuramlardan birisi olan Bergsonculuk ile hesaplaştığını görüyoruz. (Lenin’in de Marksist felsefeyi kurmaya yöneldiğinde ilk yaptığı şeylerden birisi, döneminin hâkim felsefe anlayışıyla hesaplaşmaktır.) Diğer taraftan Einstein’ın Rölative kuramını, Marksist zaman ve mekân teorisine yedirmeye çalışır Kıvılcımlı.

Üçüncü olarak; saymış olduğum ilk ikisini, Marksizmi geliştirmek isteyen herkesin yapması gerekmektedir. Fakat Marksizm’in her kültürel-toplumsal bağlamda yenide kurulabilmesi için söz konusu toplumun entelektüel ve kültürel geleneğiyle Marksizm’in ilişkilendirilmesi, söz konusu gelenek içinde Marksizm’e kaynaklık edebilecek damarların açığa çıkarılması ve Marksizm’in özüne aykırı görüş ve duruşların köklü bir eleştiriye tabi tutulması gerekmektedir. Kıvılcımlı bunu bir taraftan toplumumuzun dini geleneğiyle hesaplaşarak yapar ve akılcı felsefenin (özellikle Hegelci felsefenin) ve Darwinizmin, dolayısıyla Marksizmin kavramın geniş anlamında Türkiye toplumunun entelektüel ve kültürel geleneğine aykırı olmadığını göstermeye çalışarak yapar. Örneğin *Bilimsel Sosyalizmin Doğuşu* adlı eserinde ifade ettiği üzere İbn’i Haludun “nakli bilimler” ve “akli bilimler” ayrımı yaparak kurmuş olduğu bilim kuramında “tarihin *diyalektiğini* kavramış, insanın *maymundan* geldiğine dek izini sezmiş, toplumun *ekonomik* temel ilişkilere göre geliştiğini ve

hatta üst yapıyı *belirlendirdiğini* duruca açıklamıştı. Bu görüşler, 500 yıl sonra gelecek *Darvinizm'leri, Hegelyanizm'leri, Marksizm'leri* İslam aklınca buluşlardı (7, vurgular Kıvılcımlı'nın).”

Türkiye’de Marksizmin kuruluşu, işe her şeyden önce ‘kaba Kemalizm’ ve ‘kaba İslamizm’ ile hesaplaşarak başlamak zorundadır; çünkü ülkenin entelektüel ve kültürel geleneğini bu iki damar belirlemektedir. Batı’ya öykünen ‘kaba Kemalizm’ bilimsel düşünme biçiminin Türkiye toplumunun kültürel ve entelektüel geleneğine aykırılığından hareket eder. Aynı şeyi, ‘kaba Kemalizm’in tam karşıtı bir amaç için bile olsa ‘kaba İslamizm’ ileri sürer. Dolayısıyla Kıvılcımlı, her kurucu kişilik gibi ülkesinin entelektüel coğrafyasını belirleyen büyük geleneklerle hesaplaşarak işe koyulur. Burada öncelikli amacı, Marksizmin sanıldığı tersine Türkiye entelektüel ve kültürel geleneğine aykırı olmadığını göstermektir. Yani burada mesele, Türkiye toplumunu bütün etnik, kültürel ve farklı inanç sistemleri zenginliğiyle kavrayabilmektir. Marksizm bir bilimler ve felsefe kuramı olarak Türkiye topraklarında ancak bu kültürler, etnik gruplar, uluslar ve halklar, inançlar sistemi ve inanmayanların zenginliğini yepyeni bir felsefi yönelim çerçevesinde kapsayabildiği/sentezleyebildiği oranda kurulup yeşerebilir.